

PREFAȚĂ

Cu aproape 20 de ani în urmă, pe când citeam o carte italiană de secol XVI despre Imperiul Otoman, am simțit că mă trec fiorii. Autorul vorbea despre un tratat referitor la cea mai importantă provincie europeană a imperiului datorat unui oarecare „Antonio Bruti”. Apoi discutând despre albanezi, menționa că informații despre aceștia puteau fi găsite în lucrarea lui „Bruni, compatriotul lor”. Era vorba de un text despre (sau măcar parțial despre) Albania scris de un albanez - detaliu extrem de relevant pentru cei care studiază istoria acelei țări, cât timp pare să fie prima lucrare de acest fel scrisă de un autor albanez.

Nu mai văzusem până atunci vreo referire la acest tratat. O investigație suplimentară a stabilit că nu era publicat, nu fusese localizat în vreo arhivă și că era complet necunoscut. Un text albanez modern părea să citeze din lucrare, dar pasajul citat consta doar într-un detaliu deja menționat de cartea italiană de secol XVI în locul în care făcea referire la lucrarea lui Bruni. În privința lui Antonio Bruni, însuși acesta părea o figură invizibilă, care nu a lăsat nicio urmă a existenței sale în istoria Albaniei. Am putut găsi doar o mențiune despre el într-o operă a „decanului” istoricilor europeni occidentali moderni despre Albania - Peter Bartl. Acesta menționa că o persoană cu acest nume a intermediat la Roma, la o dată neprecizată de la sfârșitul secolului al XVI-lea, în favoarea unui preot itinerant (care mai târziu a devenit un episcop albanez). Restul, la acel moment, reprezenta tăcere.*

Era posibil, desigur, ca tratatul lui Bruni să nu fi supraviețuit în vreo formă. Știam însă că în Italia epocii renascentiste manuscrisele cu subiect politico-geografic constituiau un gen foarte popular și că, adeseori, circulau în numeroase copii. Datorită extraordinarei bogății în biblioteci și arhive din Italia existau nu puține locuri în care o copie a lucrării s-ar fi putut ascunde. Pe măsură ce au trecut anii, am încercat diferite moduri de a o localiza, unele metodice (de ex. căutând în lucrarea italiană alte referiri la surse manuscrise și căutându-le apoi în speranța că opera lui Bruni a călătorit împreună cu ele), altele mai mult sau mai puțin întâmplătoare (răsfoind la fiecare ocazie cataloagele colecțiilor italiene de manuscrise). În cele din urmă a fost mai mult norocul cel care m-a condus spre manuscris, mai degrabă decât priceperea sau efortul. Într-o teză de doctorat italiană recentă, autorul a

---

* Pollo și Buda, *Historia*, I, 366; Bartl, *Die Westbalkan*, 90.

menționat cu grijă conținutul tuturor volumelor miscelane din Biblioteca Vaticanului. Parcurgând lista mi-a sărit în ochi titlul lucrării lui Bruni. În zece minute rezervasem deja un bilet de avion spre Roma.*

Când în cele din urmă am ajuns să țin în mâini tratatul lui Bruni, am constatat că nu era atât de voluminos pe cât sperasem și nu era nici dedicat exclusiv Albaniei, cu toate că avea numeroase referiri interesante despre țara respectivă. Cu toate acestea era o lucrare cu totul fascinantă, de un caracter distinct, radical diferită de lucrările occidentale despre Imperiul Otoman din perioada respectivă. Era un text scris de cineva cu o foarte bună cunoaștere din interior, nu un diplomat străin care să obțină informații de mână a doua în Istanbul sau un călător care a străbătut ținuturi prin care nu a putut comunica direct cu locuitorii. Am decis să transcriu lucrarea și să o public, cu o scurtă introducere.

În acel punct au început însă adevăratele mele probleme. Cum puteam prezenta lucrarea fără să spun cine fusese Antonio Bruni și de ce, când și cum a decis să o scrie? Câteva indicii despre activitățile sale au rezultat chiar din text (inclusiv o legătură mai degrabă neașteptată cu un domn exilat al Moldovei), însă manuscrisul mi-a oferit doar două detalii despre autor. Unul avea în vedere numele, care era menționat drept Antonio „Bruno” și nu „Bruni”; încercarea de a găsi mai multe date despre autor pornind de la acest indiciu a fost imposibilă, întrucât ambele forme ale numelui au fost frustrant de obișnuite în cultura și istoria italiană. Celălalt era numele orașului din care provenea: „Dolcigno” sau „Dulcigno” - Ulcinj din Muntenegru de astăzi. Știam că un Giovanni Bruni din Ulcinj fusese episcop al locului și astfel am început cu acesta, sperând să găsesc o legătură de familie. Treptat, prin amestecul de șansă și de muncă de detectiv, am pus laolaltă ceva din istoria familiei și am început să urmăresc povestea câtorva dintre cele mai apropiate rude ale lui Antonio Bruni: tatăl său, unchiul și frații. În cele din urmă, am realizat că mă confruntam cu un proiect mult mai extins. Era vorba despre istoria amănunțită și uneori dramatică a unei familii strâns legate de câteva evenimente însemnate ale istoriei Europei în secolul al XVI-lea, în special în privința raporturilor dintre lumea creștină și cea otomană. Timp de mulți ani studiasem felul în care cele două lumi se ciocniseră sau fuseseră conectate în perioada modernă timpurie. Spectrul interacțiunilor dintre lumea occidentală și otomani a variat între conflict și război de cursă, la spionaj, culegere de informații și diplomație (inclusiv munca esențială a dragoșmanilor sau traducătorilor profesioniști), până la comerț, colaborare și slujire a otomanilor. Puteam remarca în acel moment că membri ai familiei lui Antonio Bruni au ocupat, în diferite momente și în diferite locuri, aproape fiecare dintre pozițiile menționate în spectrul interacțiunilor. Astfel, a prins

---

* Gennari, „Milione”, p. VIII.

contur ideea acestei cărți. Am avut două obiective principale: să descriu experiențele, aventurile și realizările unui grup neobișnuit de indivizi și, în același timp, să folosesc biografia lor colectivă drept cadru pentru o istorie mai vastă și mai tematică a relațiilor și interacțiunilor dintre Occident și Orient în această perioadă. Temele tratate sunt numeroase și variate, incluzând nu numai probleme diplomatice și strategice de anvergură care au modelat relațiile internaționale, dar și subiecte precum comerțul cu grâne, pirateria și războiul de cursă, schimbul și răscumpărarea de prizonieri, spionajul la Istanbul și rolul dragomanilor. De fiecare dată când am părăsit firul principal pentru a discuta una dintre aceste chestiuni, nu a fost vorba de o digresiune, ci de însăși substanța cărții.

Pe măsură ce am avansat în cercetare, s-a conturat și un al treilea obiectiv. Am încercat să arunc o lumină asupra istoriei Albaniei și să atrag atenția asupra destinului Albaniei care este legat în perioada analizată, uneori în maniere surprinzătoare, de diverse regiuni ale istoriei Europei. Istoricii albanezi, la rândul lor, au scris – prin comparație – destul de puțin despre secolul al XVI-lea, concentrându-se, pe de o parte, pe epoca eroului lor național, Skanderbeg (1405-1468), iar pe de altă parte, pe secolul al XVII-lea care este mai bine documentat. Doar o mică parte a acestei cărți este consacrată unor evenimente care s-au derulat în interiorul granițelor statului modern albanez. Însă albanezii au avut (atunci, ca și acum) o prezență mai extinsă în teritoriile balcanice. În plus, au jucat un rol nu numai în evenimentele militare ale câtorva state occidentale, dar și în istoria politică a Imperiului Otoman, unde mulți dintre cei mai importanți viziri au fost albanezi. Faptul că albanezii au fost capabili să treacă dincolo de barierele culturale și politice a constituit o cheie a utilității lor pentru stăpânii lor occidentali, oferindu-le, câteodată, o importanță specială în istoria relațiilor Orient-Occident. Aceasta este cu atât mai adevărat în cazul familiei lui Antonio Bruni, a cărei abilitate de a sluji unor puteri occidentale a fost, uneori, întărită considerabil de relațiile de rudenie cu unii dintre cei mai puternici viziri ai cărmuirii otomane.

Dintre toți indivizii a căror biografie m-am străduit să o compun, doar unul singur – Bartolomeo Brutti – a atras în trecut atenția istoricilor. Câțiva savanți români (incluzându-i pe doi dintre cei mai importanți, Nicolae Iorga și Andrei Pippidi) i-au urmărit cariera, cu o atenție specială pentru implicarea în politica Moldovei, în timp ce câțiva istorici spanioli i-au discutat activitatea în slujba regelui Spaniei, acțiuni care, incidental, i-au oferit un rol în secțiunea finală a monumentalei lucrări a lui Fernand Braudel despre Mediterana secolului al XVI-lea. Românii au lăsat la o parte o bună parte dintre acțiunile sale din prima parte a vieții, în timp ce spaniolii nu au fost interesați de ultima parte a carierei sale, menționându-l eventual doar ca personaj secundar într-o poveste cu alte

personaje principale. Astfel am avut destul de lucru. Alte personaje au fost cu totul neglijate. De exemplu, tatăl lui Antonio Bruni, care a jucat rolul important de căpitan în bătălia de la Lepanto, a rămas ignorat în aproape toate reconstituirile moderne ale sus-amintitei lupte. Multe lucrări au inclus liste de căpitani de galere, dar i-au omis numele și una dintre rarele opere care îi menționează numele a presupus că era vorba despre un nobil italian din Statul papal.* Mare parte din cercetarea pentru această carte a constat, prin urmare, din vânărea unor detalii biografice. Când cineva încearcă să salveze un personaj după secole de uitare, orice fragment de informație devine prețios. Volumul de față nu conține tot materialul pe care l-am adunat, dar am inclus unele detalii pentru a da mai multă culoare unui anumit destin. Biografiile incluse în carte sunt, cel puțin așa sper, interesante. În același timp ele au o relevanță mai mare despre lumea sau lumile în care au trăit oamenii despre care am scris. Într-o oarecare măsură, sarcina pe care mi-am propus-o se aseamănă cu cea din câteva binecunoscute lucrări de „microistorie”: m-am concentrat pe istoria unui individ necunoscut până atunci și m-am folosit de aceasta pentru a schița un mai vast univers social sau cultural. Există totuși câteva diferențe între abordarea amintită și a mea care decurge din natura surselor avute la dispoziție. Cea mai mare parte a lucrărilor consacrate de microistorie s-au bazat pe un singur și foarte bogat dosar sau pe un set de dosare referitor la o anchetă judiciară condusă de un magistrat. Cercetarea mea de date biografice nu a fost niciodată răsplătită cu un astfel de tezaur. Cel mai apropiat lucru de un astfel de izvor a fost manuscrisul amănunțit despre familia Bruti (verii lui Antonio Bruni), redactat în secolul al XVIII-lea pe baza multor documente originale. Manuscrisul a fost consultat ultima dată de un istoric al Istriei, Domenico Venturini, care a publicat în 1905 un articol, oferind unele informații despre conținut, însă textul propriu-zis nu pare să fi supraviețuit.†

Drept urmare, abordarea mea a fost să identific anumite activități desfășurate de diferiți indivizi în anumite momente de timp, apoi să merg în arhive care ar fi putut conține documentație despre activitatea respectivă și să dau de urme ale personajelor care mă interesau. Deși o astfel de cercetare este foarte laborioasă, este în mod constant bătută de ideea că ar putea scăpa ceva din vedere. Nu am nicio îndoială, de exemplu, că mai multe date despre personajele cărții ar trebui să existe în arhivele Vaticanului și în arhivele venețiene. Aceste două instituții sunt două oceane de hârtii în care am făcut numeroase explorări. Însă a le investiga sistematic ar fi presupus un număr mai mare de ani de cercetare. Mă consolez cu ideea că, dacă această carte a dat viață familiilor Bruni și Bruti, alți istorici care se vor intersecta cu numele acestora în arhive le vor băga în seamă și vor înregistra ceea ce au găsit.

---

* Salimei, „La nobilta”, 14.

† Venturini, „La famiglia”.

Nu m-am aventurat într-un alt mare ocean de documentație, cel al arhivelor otomane din Istanbul. Motivul este destul de simplu: cu toate că pot parcurge la nivel de începător un text în turca modernă, nu am abilitatea de a desluși manuscrisele otomane cu înspăimântătoarea discrepantă între limba turcă bogată în vocale și scrierea arabă săracă în astfel de sunete. M-am folosit însă de texte osmane atunci când au fost publicate în transcriere turcă modernă; altminteri am utilizat un număr de traduceri ale textelor otomane în albaneză, sârbo-croată, macedoneană, română și diferite limbi vest-europene. Însă cu toate că unele dintre personajele despre care am scris au avut contacte cu conducătorii din Istanbul, este îndoielnic că arhivele otomane ar putea conține multe informații despre ele, în afara unor scurte mențiuni în documente judiciare în situația în care au fost implicați în procese. Deși arhivele otomane sunt bogate în documente administrative din această perioadă, precum registre de impozite, condici de cheltuieli și porunci, sunt totuși în mare măsură lipsite de referiri la indivizi atât de comuni în documente occidentale precum scrisori și rapoarte, discursuri politice și așa mai departe.

Cealaltă deosebire, încă și mai pronunțată între această carte și bine-cunoscute exemple de micro-istorie constă în faptul că mulți dintre oamenii de care m-am ocupat au fost implicați și în „marea istorie”. A reconstrui universul mintal și social al unui țăran sau al unui morar constituie o acțiune fascinantă, dar acel univers va fi în mod evident unul restrâns, fără legătură cu relațiile internaționale, expediții militare sau evoluții majore în regiune. Luați împreună oamenii ale căror vieți le-am reconstruit au fost implicați în toate aceste lucruri fiind prieteni cu cardinali și corespondând cu papi și monarhi, inclusiv cu regina Elisabeta I. Unul a fost arhiepiscop implicat activ în redefinirea catolicismului la Conciliul de la Trento; altul a fost mâna dreaptă a comandantului flotei papale pe durata a trei campanii; un altul a fost implicat în negocieri pentru un armistițiu spaniolo-otoman și a unui tratat de pace polono-otoman, fiind totodată sfetnic principal și comandant al oștirii domnului Moldovei; altul a fost aproape să reușească în prevenirea unui război distrugător habsburgo-otoman, în timp ce un personaj diferit a plecat într-o periculoasă misiune la împăratul Rudolf al II-lea pentru a pune capăt tocmai războiului amintit. În consecință, povestea acestor indivizi a însemnat schițarea, pe o uriașă pânză, a relațiilor internaționale în care au fost implicați.

Cartea de față nu pretinde a fi o istorie generală a Europei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar încearcă să construiască o relatare a relațiilor diplomatice și militare de colaborare, dar și conflictuale, între Imperiul Otoman și un număr de puteri creștine. Procedând astfel, sunt puse în discuție unele puncte de vedere și sunt oferite câteva răspunsuri noi

la chestiuni dezbătute vreme îndelungată. Deși conține multă informație nouă care ar putea interesa categorii diferite de specialiști, textul a fost scris avându-l în minte pe cititorul obișnuit. Speranța mea este că pentru acești cititori cartea va pune în lumină unele lucruri despre relația între creștinătate și lumea otomană. Totodată, sper să le poată oferi și o sclipire din neglijata istorie a Albaniei în secolul al XVI-lea. Dacă am reușit într-unul dintre aceste scopuri, voi considera că această carte a meritat să fie scrisă.

Recunoștința mea se îndreaptă către decanul și studenții de la All Souls College, care nu numai că mi-au creat condiții ideale pentru a face cercetare și a scrie această carte, dar au sprijinit și o bună parte din stagiile în arhive de care cercetarea avea nevoie. Sunt extrem de îndatorat față de doi distinși savanți, Sir John Elliott și Andrei Pippidi, pentru comentariile lor pe marginea unei prime variante a acestei cărți, și lui Stuart Proffitt care a fost un editor priceput și constructiv precum și un cititor atent al textului. Doresc, de asemenea, să-i mulțumesc redactorului de carte Mark Handsley, pentru munca sa extrem de sârguincioasă. Sunt îndatorat unor prieteni și colegi care mi-au pus la dispoziție materiale greu de găsit: Daniel Andersson, Bejtullah Destani, Uran Ferizi și Labeate Ferizi Zeneli, Kate Fleet, Eric Nelson, Andrei Pippidi și Oliver Schmitt. Agnieszka Kolakowska mi-a oferit nu numai ospitalitate în Varșovia, dar și un sprijin inegalabil în citirea și traducerea unor texte polone problematice. Mulțumirile mele se îndreaptă și către Veli și Sahit Ibrahimaj, pentru ospitalitatea oferită la Topojan și pentru a-mi fi arătat câteva locuri asociate acolo cu Sinan pașa. Le mulțumesc, de asemenea, lui Uran Ferizi și Ardianei Ferizi Olloni pentru că au făcut posibilă vizita amintită. Sunt extrem de recunoscător tuturor bibliotecilor și arhivelor amintite în lista de manuscrise de la sfârșitul cărții; în privința bibliotecilor mulțumirile se îndreaptă către personalul de la colecțiile generale și carte rară, precum și de la colecțiile de manuscrise. În plus doresc să îmi exprim mulțumirile față de următoarele biblioteci: All Souls College, Oxford; Biblioteca Civica „Attilio Hortis”, Trieste; Biblioteca dell'Istituto Italiano per la Storia Antica, Roma; Biblioteca „Giustino Fortunato”, Roma; Biblioteca Nazionale Braidense, Milano; Biblioteca Universitaria, Padova; Bibliotheque des Etudes Turques (Bibliotheque Jean Deny), Paris; Bibliotheque Jean de Vernon, Paris; Cambridge University Library, Cambridge; Corpus Christi College, Oxford; Heythrop College, London; The Queen's College, Oxford; Rhodes House, Oxford; The School of Oriental and African Studies, London; the School of Slavonic and East European Studies, London; The Skilliter Centre for Ottoman Studies, Cambridge; The Taylor Institution, Oxford (în special pentru Slavonic and Modern Greek Library); the Warburg Institute, London și the Wellcome Library, London.

Vorbind despre arhive și biblioteci, trebuie să discut, în particular, despre două dintre acestea. Sunt îndatorat în chip special contelui Gherardo degli Azzoni Avogadro Malvasia care m-a primit la Gran Priorato di Venezia e Lombardia al Ordinului Cavalerilor Sf. Ioan din Ierusalim, la Veneția, Marelui Maestru al ordinului, Fra Matthew Festing, pentru a mă fi ajutat să-mi pregătesc vizita, și arhivistului onorific Dr. Mattiuzzo pentru sprijinul acordat. Documentele păstrate acolo sunt de o mare importanță, fiind singura arhivă din Italia a prioriei ordinului care s-a păstrat intactă. Are însă mare nevoie de sprijin financiar atât pentru a repara camerele în care este păstrată, dar și pentru digitizare sau alte mijloace menite să faciliteze studiul. Ar fi un proiect extrem de meritoriu pentru orice filantrop sau organizație financiară.

Către sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, arhiva municipală din Koper (Capodistria) a fost luată de autoritățile italiene. De atunci a rămas neconsultată și neconsultabilă într-o încăpere de la Biblioteca Nazionale Marciana din Veneția. Unele manuscrise, dar nu toate, au fost microfilmate în anii 1960, iar microfilmele au fost depuse la Archivio di Stato din Trieste, unde am încercat să le consult. Calitatea microfilmelor este foarte proastă. Sunt pe deplin recunoscător față de Archivio di Stato din Trieste care au acordat tot sprijinul pentru a găsi căi de a face lizibil materialul dar, în unele cazuri, dificultățile au fost insurmontabile.

Această arhivă constând în sute de volume manuscrise legate, datând din Evul Mediu, reprezintă cea mai bogată sursă de potențială cunoaștere a unui oraș venețian din Slavonia. Este sau ar trebui să fie o parte vitală a moștenirii culturale a Sloveniei. Dacă ar fi returnată Kotorului sau măcar pusă la dispoziția cercetătorilor la Veneția, ar contribui la scrierea unor lucrări noi despre Veneția și Slavonia. Este scandalos ca situația să se prezinte în acest fel, la 70 de ani după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial.

